

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

АРХЕОГРАФІЧНА КОМІСІЯ

ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА
ім. М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

УКРАЇНСЬКИЙ АРХЕОГРАФІЧНИЙ ЩОРІЧНИК

НОВА СЕРІЯ

ВИПУСК 7

•

УКРАЇНСЬКИЙ
АРХЕОГРАФІЧНИЙ
ЗБІРНИК

ТОМ 10

Видавництво М.П. Коць
Київ – Нью-Йорк
2002

Ярослав ДАШКЕВИЧ (Львів)

ЛЬВІВСЬКА АКАДЕМІЧНА АРХЕОГРАФІЯ

Перші публікації текстів документів з науковою метою були здійснені у Львові ще наприкінці XVIII ст. Починаючи від середини XIX ст. архівні матеріали видавалися багатотомними серіями, що до сьогодні зберегли наукову вартість та є підставою для історичних досліджень з історії України середньовіччя та нового часу. Серед зачинателів археографічної праці є низка видатних українських істориків – Іван Вагилевич, Денис Зубрицький, Ізидор Шараневич та ін. Українська археографічна наука в цілому починає свій новий етап від діяльності в цій ділянці Михайла Грушевського, від організації ним Археографічної комісії в складі Наукового Товариства ім. Шевченка та видання перших томів “Жерел до історії України-Руси”¹.

Встановлення радянської влади на західноукраїнських землях не принесло розквіту історичній науці й негативно відбилася на таких ділянках, як археографія та різні відгалуження джерелознавства. При накинених згори історіософських концепціях публікація новознайдених історичних джерел, які могли б розхитати апріорні догми, була небажаною. З таких самих міркувань занедбували вивченням джерелознавства разом з різноманітними допоміжними історичними дисциплінами. Фах тогочасного історика не вимагав вдосконалення методики джерелознавчих досліджень, підвищення спеціалізації його “ремесла” (у кращому розумінні цього слова).

Лише кінець 50-х і початок 60-х рр. XX ст. принесли певні зміни. Центр ваги – в ділянці публікації джерел – перемістився тоді на архівні установи; зокрема, у Львові – на багаті своїми фондами Центральний державний історичний архів та Львівський обласний державний архів. Хоча виданий ряд збірників і матеріалів відзначався тенденційністю і односторонністю², та

¹ Див.: *Капраль М.* Археографічна комісія Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові: (Нарис історії діяльності) // Український археографічний щорічник. Нова серія. – К., 1999. – Вип.3/4. – С.56–76.

² Бібліографію цих видань див.: *Солонинко В.М., Суслю Т.Д.* Показчик документальних публікацій та науково-довідкової літератури архівних установ Української РСР (1926–1974). – К., 1974. – 159 с. Також: *Гневишева О.М., Пельц Д.І.* Центральний державний історичний архів УРСР у м. Львові. Показчик видань архіву та літератури про його діяльність (1947–1988). – Львів, 1990. – 152 с.

праця над виявленням, підбором, археографічним опрацюванням, науковим апаратом збірників дала можливість підготувати фахівців-археографів, а також опублікувати певну кількість цінних джерел. 70–80-ті рр. ХХ ст. принесли черговий спад у цій ділянці, що, не в останню чергу, було пов'язано з політичними репресіями.

Події кінця 80 – початку 90-х рр. ХХ ст. і проголошення незалежної Української держави примусили задуматися над станом історичної науки, допомогли виявити чи не найслабшу її ланку – відсутність нових наукових видань джерел, обмеженість та неадекватність існуючої опублікованої бази досліджень, великі прогалини у вивченні джерелознавства та допоміжних історичних дисциплін.

Нові ідеї, нові люди дали поштовх до активізації діяльності Археографічної комісії Академії наук та до утворення окремого Інституту української археографії (тепер Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського Національної академії наук України). Львів з його специфічною, різноманітною і стародавньою архівною базою та з певною кількістю фахівців не міг залишитися осторонь від таких важливих процесів. Ситуацію, яка склалася, дуже добре зрозумів тогочасний голова Археографічної комісії АН та заступник директора Інституту історії АН, член-кореспондент АН Павло Сохань.

У такий спосіб дійшло спершу до утворення осередку Археографічної комісії АН у складі Інституту суспільних наук АН у Львові. Початковою датою осередку треба вважати 1 листопада 1990 р., коли до штату Інституту було включено провідного наукового співробітника Ярослава Дашкевича з завданням вести підготовчу роботу (в першу чергу – підбір відповідних кадрів) для перетворення осередку в окрему ланку майбутнього Інституту української археографії АН, ідея створення якого вже “висіла в повітрі”. Певне, усталені десятиріччями стереотипи ламати в Києві було не просто, але у квітні 1991 р., як відомо, проєкт утворення окремого інституту матеріалізувався – а після цього надійшла черга до Львова. Боротися з штампами і трафаретами було складно. Це було ясно хоча б з того, що працівникам первісного осередку у Львові довелося – формально – включитися у виконання теми з дивною (з сучасної точки зору) назвою “Еволюція класової структури в Україні в період феодалізму”.

У середині 1992 р. заходи у Президії АН увінчалися успіхом. 25 травня Бюро Відділення історії, філософії та права АН постановило (№ 121/121 постанови, протокол № 7, § 4) організувати Львівське відділення Інституту української археографії. 30 червня було досягнуто угоди між Інститутом суспільних наук та Інститутом української археографії про виділення штатних одиниць (зі складу Інституту суспільних наук) та деяких коштів, на базі яких мало виникнути Львівське відділення. Врешті, 21 липня 1992 р. з'явилося розпорядження Президії Академії наук (№ 620) з довгою назвою “Про переведення працівників і передачу бюджетних асигнувань, а також науково-дослідної тематики з Інституту суспільних наук Академії наук України до Інституту української археографії АН України”. Таким

чином було легалізовано утворення Львівського відділення. Зупиняюся на цих бюрократичних деталях, бо вони, хоч-не-хоч, важливі для історії Інституту в Києві та його Львівського відділення.

1 вересня 1992 р. Львівське відділення почало офіційно працювати (зрештою, ще від 1990 р.) в тимчасовому приміщенні Центрального державного історичного архіву, яке було надано директором архіву Орестом Мацюком без будь-якої орендної плати. Варто може й згадати тих чотирьох співробітників відділення, котрі починали свою роботу ще у первісному осередку, тим більше, що вони залишилися вірними даній установі досі. Це були: Андрій Гречило (науковий співробітник), Надія Бортняк (Халак) (молодший науковий співробітник), Ярослав Федорук (старший лаборант) та Ярослав Дашкевич (заступник директора Інституту української археографії – керівник відділення). 1 вересня відділення поповнилося ще двома науковими та чотирма науково-допоміжними співробітниками. Вже тоді було застосовано принцип (якщо можна так висловитися): підбирати в основному молодих людей після закінчення вищої освіти (або незабаром після здобуття такої освіти), щоб вони могли оволодіти “ремеслом” історика, археографа, джерелознавця в стінах академічної установи. Діяв і діє ще другий принцип: не обмежувати ініціативу, стимулювати науковий ріст як по дисертаційній, так і видавничо-публікаторській лінії. Незважаючи на складні, часом дуже складні, умови праці (які буде описано нижче), плани підвищення наукової кваліфікації здійснили вдалося практично повністю. Видавничо-публікаторські плани реалізувати було складніше, бо видавничі можливості часто були менші від наукових потреб. 11 вересня 1992 р. Львівське відділення було зареєстровано як юридична особа.

Певною віхою в історії відділення – та підтримкою на шляху дальшої діяльності – стала постанова бюро Президії Академії наук України з 18 грудня 1992 р. (№ 329-Б) “Про забезпечення дальшого розвитку археографічних досліджень у західноукраїнському регіоні”, підписана президентом АН Борисом Патonom. Вона стосувалася фінансування для відділення, аспірантури, комплектування науково-допоміжної бібліотеки також чужоземною науковою літературою та періодикою. Дальший розвиток подій – у першу чергу, недофінансування Академії наук – дозволив лише частково здійснити ці накреслення.

У 1993 рік відділення вступило зі своєю вже визначеною темою “Історичні джерела та історіографічні пам’ятки середніх і нових часів західного регіону України”, виконання якої в складі кількох розділів передбачалося протягом 1993–1997 рр. Доречно тут навести відгук рецензента цієї пропонуваної теми, тим більше, що висновок від імені Наукової ради Відділення історії, філософії та права підписав видатний український історик, член-кореспондент Академії Федір Шевченко: “Одне з важливих завдань, що виникає на сучасному етапі дослідження історії України середніх та нових часів – поширення джерельної бази історичних досліджень та перевидання фундаментальних праць з історії України з повним розкриттям їх змісту, висвітленням методики використання джерел і

літератури. Львівське відділення, розробляючи майже недосліджені й мало, або навіть цілком невідомі джерела специфічного характеру (картографічна спадщина Боплана, джерела східними мовами тощо) та максимально поширюючи можливості використання праці М.Грушевського “Історія України-Руси” шляхом складення повноцінного науково-допоміжного апарату, робить значний внесок в українську історичну науку. Тема Львівського відділення з усіма її підрозділами відповідає актуальним потребам української археографії. У науковому відношенні вона цілком перспективна”.

Так починалася львівська академічна археографія.

Сьогоднішня стаття – це не бюрократичний звіт, хоча від раз засвоєного стереотипу звільнитися важко. Намагатимуся послідовно висвітлити кілька питань діяльності відділення, наукові наміри, які здійснилися або здійснюються у вигляді видань чи у якійсь іншій формі, а також назвати незреалізовані задуми та причини, які до цього довели, кооперування з іншими науковими установами, що відбулося як у видавничій, так і в конференційній сферах; з’ясувати, чи орієнтація на наукову молодь виявилася правильною і в що вилилися наукові зв’язки з закордонними осередками. При відділенні утворювалися також інші наукові об’єднання джерелознавчого, а також неджерелознавчого, але не менше актуального профілю, отже – доцільно підсумувати, що вони принесли українській науці. На завершення ще дещо сказати про сучасний стан відділення та перспективи дальшої його діяльності. Це треба зробити також тому, що в тих академічних установах, які поважно дбають про свій внесок до науки, не все повинно здійснюватися за схоластичною схемою “плани–звіти”. У Львівському відділенні й при вирішенні завдань першої теми, згаданої тільки що – “Історичні джерела та історіографічні пам’ятки середніх і нових часів західного регіону України” (виконання якої закінчилося у 1997 р.), – і при реалізації наступної – “Джерелознавство історії західноукраїнського регіону: археографічна публікація та інформаційні системи” (для виконання у 1998–2002 рр.) – їх назви розглядалися не лише як рамки, в яких мали здійснюватися наукові дослідження, але також і як межі, поза які можна було виходити під впливом нагальних наукових і ненаукових (зокрема громадсько-політичних) вимог.

Тим більше, що про всі роки існування відділення від 1992 р. важко говорити як про стабільні у науково-дослідній сфері, що, в свою чергу, стало відбиттям становища, яке склалося в громадсько-політичному житті, де питання української науки і культури в цілому було відсунене на “сірий кінець”. Усе це віддзеркалилося також в діяльності такої, по суті, невеликої ланки в українській історичній науці, якою є Львівське відділення.

Відділення почало працювати регулярно з 1993 р. – після попереднього перехідного періоду, – розраховуючи на 30 працівників, з яких десять мало бути науковими, а шістнадцять – науково-допоміжними. Насправді, під кінець року відділення мало 25 співробітників, з яких науковцями були

тільки вісім. Протягом наступних трьох років (1994–1996 рр.) можливості відділення різко скоротилися. На кінець 1996 р. кількість наукового і науково-допоміжного персоналу зменшилася до 10 осіб (відповідно четверо і шестеро). Одночасно з продиктованим згори скороченням штатів з'явився зменшений робочий тиждень, неоплачувані відпустки. Зникла – з 1997 р. – фінансова допомога (невелика, але все ж таки потрібна) Державного фонду фундаментальних досліджень. До цього приєдналася відсутність академічних коштів на видавничу діяльність, нерегулярна виплата заробітної плати, неможливість оплачувати наукові відрядження і т.д. Такі умови, які стали поступово покращуватися лише у 2000 р., не сприяли розвиткові наукової праці, а атмосфера, при якій треба було займатися дослідженнями, не дуже підбадьорювала. Незважаючи на це, вдалося зберегти основний скелет відділення завдяки впертості, наполегливості, витримці, а також кмітливості його співробітників. Усі негативні прояви тогочасних та й сучасних наукових буднів були цілком незалежні від намагань головного інституту в Києві та його директора Павла Соханя, що мусив боротися з подібними явищами у своїй столичній установі та у відділеннях і осередках, які виникали в різних містах України. Підтримка Києва – у цьому відношенні – відчувалася постійно.

Щоб не перетворювати фінансово-економічну кризу, яка звалилася на інститут, в кризу наукових досліджень, відділення встановило контакти з українськими інституціями в державі та поза її межами, отримуючи від них посильну підтримку – від Канадського інституту українських студій в Едмонтоні (при університеті Альберти, Канада) та Центру досліджень історії України ім. Петра Яцика в складі цього ж КІУСу, від Ліги українських меценатів у Києві. Значну допомогу здійснював Брандонський університет у Канаді. При цій нагоді треба згадати прихильних відділенню істориків Зенона Когута, Франка Сисина, Сергія Плохія, а також самого мецената Петра Яцика. В такому ж плані – польського історика у Канаді Андрія-Болеслава Перналя. Видавничу справу підтримував і підтримує як меценат Мар'ян П. Коць (Нью-Йорк). Конференційну й експедиційну діяльність – львівський меценат Володимир Кашицький. Пожертвування на видавничі й конференційні та інші потреби відділення отримувало через засноване з цією метою Громадсько-культурне об'єднання “Українська археографія” у Львові. У жовтні 1996 р. відділення перейшло до нового приміщення в академічному будинку на вул. Винниченка, 24. Цей новий осередок з чотирьох кімнат було капітально відреставровано у 2000 р. завдяки фінансуванню державного підприємства Нафтопровід “Дружба”. Ці факти ще раз підтверджують, що Львівське відділення виявилось життєздатним, потрібним та могло користуватися недержавною підтримкою тоді, коли держава про нього не дуже дбала. Важливим, як здається, принципом стало те, щоб установи та особи, що допомагали відділенню в його видавничій та іншій діяльності, не ставили свою підтримку в залежність від виконання будь-яких компліментарних чи інших ненаукових вимог. Цей принцип зберігається досі.

Перші видання під егідою Львівського відділення Археографічної комісії Академії наук України почали з'являтися у 1991 році, щоб з наступного, 1992 року, виходити у світ з надзаголовком Львівське відділення Інституту української археографії (а від лютого 1995 р. під поширеною назвою – Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського Національної Академії наук України).

Дуже амбітним стало намагання заснувати й продовжувати видання серій: збірників статей на історичну та параісторичну тематику, публікацій джерельних матеріалів, науково-довідкової літератури. Дещо з цих планів вдалося здійснити. Видання окремих серій припинялося (але не без надій, що їх відновлять), інші – ще не дійшли до стадії реалізації. Корисним виявилось кооперування видавничих зусиль з іншими науковими установами. Таких серій була ціла низка.

“Україна в минулому”. Вип. 1–9 (1992–1996). Збірник наукових статей з історії України, джерелознавства, з публікацією джерельних матеріалів, який здобув позитивне реноме як в Україні, так і поза Україною. Є певні надії, що у 2003 р. вдасться відновити регулярне видання збірника.

“Львівські історичні праці” (1993–1995). Планувалося видання по лінії трьох підсерій: “Джерела”, “Дослідження” та “Матеріали засідань і конференцій”. У підсерії “Джерела” побачили світ – як вип. 1 (1994) – Василя Гарасимчука “Матеріали до історії козаччини XVII віку” (зібрані цим істориком ще за життя) і біографічний збірник статей “Василь Гарасимчук: Життя і творчість (1880–1944)”, та – як вип.2 (1994) – Івана Крип'якевича “Львівська Русь в першій половині XVI ст. Дослідження і матеріали”, також посмертне видання, підготовлене Мироном Капралем. У підсерії “Дослідження” було видано дві книжки: вип. 1 – Ярослава Федорука “Зовнішньополітична діяльність Богдана Хмельницького і формування його політичної програми (1648 – серпень 1649 рр.)” (1993) та вип. 2 – Олекси Вінтоняка “Україна в описах західноєвропейських подорожників другої половини XVIII ст.” (1995) (О.Вінтоняк – український історик та видавець з Мюнхена). У третій підсерії “Матеріали засідань і конференцій” опубліковано збірку доповідей під заголовком “Михайло Грушевський і львівська історична школа. Матеріали конференції: Львів, 24–25 жовтня 1994 р.” (1995), у виданні якої взяв участь Інститут історичних досліджень Львівського державного університету ім. І.Франка³. Ці ж доповіді (та доповіді наступних конференцій про М.Грушевського) увійшли пізніше до більшої збірки “Михайло Грушевський і українська історична наука. Матеріали наукових конференцій, присвячених Михайлові Грушевському: Львів, 24–25 жовтня 1994 р.; Харків, 25 серпня 1996 р.; Львів, 29 вересня 1996 р.” (рік видання 1999; разом з попереднім кооперантом). Хоча видання серії “Львівські історичні праці” припинилося у 1995 р., її продовженням як щодо публікації джерел, так історіографічних праць минулого, можна вважати серію:

³ Тут і далі згадую лише тих кооперантів, що брали реальну участь у підготовці видань та наукових конференцій.

“Львівські історичні пам’ятки”, т.1–2 (1998–2000). Це фундаментальне археографічне видання охопило – як т.1 – “Привілеї міста Львова (XIV–XVIII ст.)” та – як т.2 – “Привілеї національних громад міста Львова (XIV–XVIII ст.)”, підготовані до друку М.Капралем. Видання побачило світ при співпраці з історичним факультетом Львівського державного (пізніше – національного) університету ім. І.Франка. Третім томом стане перевидання в українському перекладі та з науковим апаратом праці Дениса Зубрицького “Хроніка міста Львова”, яка, незважаючи на те, що була опублікована понад півтора століття тому, не втратила наукової вартості досі*.

“Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісії Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові” (тепер – в Україні) (вип. 1–2), за лютий 1992 р. – жовтень 1993 р. і 1995–1997 рр. (роки видання 1994; 1999), охопили результати діяльності комісії, з якими (особливо з Археографічною комісією НТШ, відродженою 1992 р.) щільно співпрацює Львівське відділення. Ця серія продовжуватиметься далі.

“Історія релігій в Україні”. “Тези повідомлень” (II–VII, 1992–1997), пізніше “Матеріали” (VIII–IX, 1998–1999), врешті “Праці” (X–XII, 2000–2002) наукових конференцій, організованих, головним чином, завдяки зусиллям Львівського музею історії релігії при співучасті Львівського відділення. Конференції пройшли еволюцію не лише в назві – спершу вони стали відомими як “Круглі столи” (I–IV, 1991–1994), пізніше як “Міжнародні круглі столи” (V–VIII, 1995–1998), тепер вже як “Міжнародні конференції” (IX–XII, 1999–2002). Первісні тези поступово перетворилися в повноцінні збірники статей з широким колом авторів. З усіх серій це видання виявилось найстабільнішим і найрегулярнішим. Воно здобуло визнання у фахових колах. Серія продовжуватиметься. На самому початку, коли короткі тези не могли задовольняти науковців, цю недостачу намагалися компенсувати шляхом видання збірників “Релігія в Україні. Дослідження. Матеріали”. Вип. 1–3 (1992–1994). В останні роки найцінніші доповіді, а також інші “позаконференційні” дослідження виходять у вигляді альманахів. Їх з’явилося два: “Берестейська унія (1596–1996). Статті й матеріали” (1996) та “Різдво Христове – 2000. Статті й матеріали” (2001);

“Пам’ятки картографії України”. Серія відновлена після 70-річної перерви, коли видання було припинено в Києві внаслідок політичних переслідувань української науки. Першим випуском нової серії (рік видання 2000) стало факсимільне перевидання: “Спеціальна карта України Гійома Левассера де Боплана 1650 року”, мірило 1:450000. До восьмиаркушевої карти додано великий науковий апарат, підготований Марією Вавричин та Олегом Гольком. У перевидання вклало багато праці київське видавництво “Мапа” – фінансову підтримку надав Брандонський університет в Канаді. Серія продовжуватиметься: передбачається перевидати факсимільним

* Книжка вийшла друком у вересні 2002 р., див.: *Зубрицький Д.* Хроніка міста Львова / Пер. з польськ. І. Сварника; наук. комент. М. Капрала. – Львів, 2002. – 602 с. (прим. ред.).

способом інші карти України Боплана, а також ранні австрійські карти Галичини;

“Репертуар української книги 1798–1916. Матеріали до бібліографії”. Розрахована на 10–11 томів публікація такої пам’ятки української національної бібліографії, якою є т.зв. картотека Юра Меженка (здійснювалася під його загальним керівництвом у 1945–1947 рр.). Проект реалізується спільно з Львівською науковою бібліотекою ім. В.Стефаніка НАН України. Досі побачило світ п’ять томів (1995–2001), що охоплюють книжки, видані у 1798–1905 рр. Як своєрідний вступ до десяти томів треба розглядати публікацію “На шляху до створення репертуару української книжки. Протокол наради, присвяченої складанню “Бібліографії української книги 1798–1914 рр.”, яка відбулася в Бібліотеці АН УРСР 21–22 грудня 1945 р.” (1991; це видання вийшло ще під “фірмою” Львівського відділення Археографічної комісії).

Довідковий апарат до “Історії України-Руси” Михайла Грушевського передбачається випустити в трьох томах як 11, 12 та 13 томи “Історії”. Поки що побачив світ т.11 (2000), тобто покажчик імен, підготований М.Капралем та Я.Федорук. Два дальші томи – це покажчик географічних і етнічних назв, а також зведена бібліографія до всіх томів.

Незалежно від серій було видано кілька збірок статей і матеріалів. Варто відзначити такі:

“Перші та другі читання пам’яті В’ячеслава Липинського. Українська національна еліта. Проблема влади в Україні. Життя і творчість В.Липинського”, тези (1996, за співучасті Фундації ім. В.Липинського в Луцьку);

“Український біографічний словник: історія і проблематика створення. Матеріали науково-практичної конференції” (1997), видані в результаті співпраці з львівським Науково-виробничим підприємством “Некрополь”;

“Боплан і Україна”. Збірник наукових праць і матеріалів (1998) і “Картографія та історія України”. Збірник наукових праць (2000). Ці дві збірки, опубліковані при співучасті Брандонського університету в Канаді, присвячені історичному картознавству та історичній картографії, можуть розглядатися як науковий фундамент, що підготував відновлення згаданої вище серії “Пам’ятки картографії України”. Обидві збірки стали першою, виконаною на належному науковому рівні, ластівкою на шляху відродження однієї з досить занедбаних допоміжних історичних дисциплін. Готується ще один том такого ж профілю, так що можна буде говорити про перетворення цих видань у ще одну серію.

Врешті:

“Mappa Mundi. Збірник наукових праць на пошану Ярослава Дашкевича з нагоди його 70-річчя” (1996). Результат колективної праці Львівського відділення, Інституту історичних досліджень Львівського державного університету ім. І.Франка, Інституту сходознавства ім. А.Кримського НАН України та Центрального державного історичного архіву України у Львові.

У стінах Львівського відділення та при співпраці з ним з’явилася низка монографічних досліджень та окремих (позасерійних) публікацій джерел,

що стосуються різних періодів історії України. З цієї другої категорії (джерела) на увагу заслуговують:

“Листи Михайла Грушевського до Кирила Студинського (1894–1932 рр.)”. Упорядник Галина Сварник (1998);

Аркадій Любченко. “Щоденник”. Упорядник Юрій Луцький (1999);

Монографічні дослідження – окремі книжки та збірки статей на одностипну тему:

Ярослав Дашкевич. “Вірменія і Україна” (2001). Збірка репринтів статей і рецензій французькою та англійською мовами;

Петро Сас. “Історія України XVI–XVII ст.” Навчальний посібник (2001). Виданий за співпраці з Лігою українських меценатів;

Ярослав Федорук. “Міжнародна дипломатія і політика України 1654–1657”. – Ч.1: 1654 рік (1996);

Михайло Пасічник. “Варшава, Москва і Стамбул у боротьбі за Україну (1657–1660)” (1998). Практично два наклади, другий – доповнений;

Богдан Гудь. “Українці–поляки: хто винен? У пошуку причин українсько-польських конфліктів першої половини XX ст.” (2000);

Марія Старчак-Вавричин. “Село Мшана на Лемківщині” (2000);

Кость Бондаренко. “Атлантиди і каріатиди з-під “даху” президента” (2000).

Протягом 1993 р. – першої половини 2001 р. Львівське відділення було організатором та співорганізатором понад п'ятдесяті наукових конференцій, з них приблизно третина міжнародного рівня. Вище вже наводилися назви конференцій, матеріали яких появились у вигляді збірників тез і праць. Так чи інакше, можливість взяти участь у таких конференціях стала для молодих науковців як відділення, так і з-поза відділення шляхом для апробації їх наукових досліджень, а також нагодою для поширення власних горизонтів, засобом вивчення правил ведення дискусій, спробою нав'язання безпосередніх контактів з науковцями різних регіонів України, Європи, Америки. Активною була участь співробітників відділення у міжнародних конференціях і симпозіумах як в Україні, так і поза її межами. Перелік країн, в яких з такою метою перебували науковці відділення, досить значний: Австрія, Білорусь, Велика Британія, Ізраїль, Італія, Литва, Німеччина, Польща, Росія, Туреччина. При цій нагоді варто ще раз звернути увагу також на те, як – формально і неформально – складалися наукові зв'язки Львівського відділення з відповідними інституціями за кордоном. Ще 1992 р. у Відні було укладено договір про співпрацю з Австрійським інститутом для дослідження Східної і Південно-Східної Європи. Контакти розвивалися за конференційною лінією, за лінією персональних наукових зв'язків, але до реалізації найважливішого завдання – опрацювання путівників у Відні та Львові по архівних фондах, важливих, відповідно, для істориків України та Австрії – не дійшло. Формально було укладено договори з Українським архівом у Варшаві (1995 р.) та з Інститутом історії Академії наук Білорусі у Мінську (2000 р.). Складне становище, в якому опинився Український архів у

Варшаві, не дало можливості ширше розгорнути співпрацю. У Мінську співробітники Львівського відділення можуть розраховувати на прихильне ставлення своїх білоруських колег. Низку конкретних угод Львівське відділення як виконавець та як посередник у виконанні наукових завдань уклало з Канадським інститутом українських студій (при університеті Альберта) в Канаді. Ці угоди стосувалися, в першу чергу, упорядкування архівних фондів рукописного відділу бібліотеки Наукового Товариства ім. Шевченка, що були вивезені німецькою владою на Захід та опинилися пізніше у Національній бібліотеці у Варшаві, але досі польською стороною не повернені власникові. Це упорядкування архівних фондів повинно завершитися підготовкою до видання путівника (упорядник фондів та путівника Галина Сварник). Друга угода – з канадської сторони від імені Центру досліджень історії України ім. П.Яцика – стосується забезпечення англійської едиції “Історії України-Руси” М.Грушевського повноцінним бібліографічним апаратом (виконавець А.Гречило). Врешті третя угода – підготовка до видання збірки тих документів з архівних тек (“Папки”) Йосифа Сталіна та В’ячеслава Молотова, що стосуються національно-визвольної боротьби в Україні 1943–1950 рр. (готують Людмила і Владислав Гриневиці, Київ).

Підвищення наукової кваліфікації співробітників проходило, у першу чергу, шляхом інтенсивної дослідницької праці, що проявлялася, як відзначалося вище, публікацією книжок, статей у журналах і збірниках, участю в конференціях, наукових відрядженнях за кордон (Польща, Росія, Білорусь, Німеччина, Австрія, США, Канада), а також стажуванням за кордоном (Польща, США, Канада), з наданням відповідних стипендій чи грантів. Назовні такий процес проявлявся також – формально – в здобуванні наукових ступенів. Протягом 1994–1999 рр. відбувся успішний захист однієї докторської та восьми кандидатських дисертацій. Ось їх заголовки: докторська – Я.Дашкевич “Стан і напрями джерелознавчих та історіографічних досліджень історії України (друга половина XIX–XX ст.)” (1994); кандидатські – А.Заяць “Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII ст.” (1994), Я.Федорук “Туреччина та її васали у відносинах з Богданом Хмельницьким у 1654 р.” (1996), М.Кап-раль “Фінансові книги Львова другої чверті XVI ст. як джерело дослідження історичної демографії та соціотопографії” (1996), А.Гречило “Українська міська геральдика: принципи розвитку” (1996), К.Бондаренко “Діяльність Організації Українських Націоналістів під час Другої світової війни: політичний і військовий аспекти” (1997), Т.Зайцева-Гошко “Магдебурзьке право Центрально-Східної Європи XIII–XVIII ст. в українській і польській історіографії” (1999), Н.Халак “Наукова спадщина і громадсько-політична діяльність Степана Томашівського” (1999), Ігор Скочиляс “Протоколи Генеральної візитації Львівської єпархії 1730–1733 рр. як історичне джерело” (1999). Цей показник підтверджує думку, що принцип поповнювання кадрів Львівського відділення науково перспективною молоддю себе виправдав. Для обговорення питань, пов’язаних з археографією, дже-

релознавством, спеціальними історичними дисциплінами, визначенням доцільності опрацювання наукових тем, а також для вирішення питань, пов'язаних з захистом дисертацій, прикріпленням дисертантів тощо 28 грудня 1998 р. було утворено Наукову раду Львівського відділення.

У щільному зв'язку з Львівським відділенням працювали і працюють Українське геральдичне товариство та Група дослідження проблем суверенітету, національних інтересів і безпеки (неформальне об'єднання науковців, засноване 1995 р.).

Українське геральдичне товариство (голова А.Гречило) поширило свою діяльність на всю Україну, має також контакти з закордонними дослідниками. УГТ відіграло помітну роль при опрацюванні державних символів України. Воно проводить проектну та консультативну роботу в ділянці збереження та утворення емблем державного, обласного, міського, сільського рівнів, не обмежується лише геральдикой, але займається також сфрагістикой, прапорництвом, частково генеалогією, проектуванням державних нагород тощо. Товариство проводить практично щорічно Наукові геральдичні конференції (від 1991 р.). Було видано “Тези повідомлень” (I–V конференцій, 1991–1995), пізніше “Матеріали” (VI конференція, 1997). Як спільне видання УГТ та Львівського відділення побачила світ монографія А.Гречила “Українська міська геральдика” (1998), довідкові видання – І.Ситий “Міські печатки Лівобережної України XVII–XVIII ст. зі збірки Чернігівського історичного музею ім. В.В.Тарновського. Каталог” (1995) та А.Гречило “Затвердження гербів Правобережної України в 1791–1792 рр.” (1997). Тепер видається міжнародний збірник “Міста і містечка в гербах, печатках і прапорах” (2002). Виходить періодичний орган УГТ “Знак” (№ 1–26 від травня 1993 р. до червня 2002 р.).

Наукова діяльність Українського геральдичного товариства здобула позитивні відгуки як в Україні, так і за кордоном.

Група дослідження проблем суверенітету, національних інтересів і безпеки (на початках, у 1995 р., група “Державотворення – економіка – національна безпека”; голова – Я.Дашкевич, секретар В.Харитонов) проводить наукові семінари на актуальні теми. У семінарах бере участь 10–15 висококваліфікованих спеціалістів – таких семінарів відбулося понад тридцять. При підтримці та за співпраці з вищими навчальними закладами організовуються наукові конференції, з яких варто назвати такі: “Стратегічна безпека: українська модель розвитку держави та вищі національні інтереси” (1998), “Стратегія українсько-польського соціально-економічного партнерства” (2000).

Група видає неперіодично збірники статей “Національні інтереси”, вип. 1–3 (1996–2000).

Огляд діяльності Львівського відділення Інституту української археології та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України може, при поверховому підході, викликати враження, що викладені вище нарікання на важкі умови, в яких довелося працювати співробітникам відділення, безпідставні або перебільшені чи частково позбавлені ґрунту. Та це буде

некоректний висновок. Бо якби умови праці були кращі, то й досягнення відділення були б набагато ліпші. Треба шкодувати, але низку поставлених завдань відділенню не вдалося виконати саме з наведених причин.

Не вдалося довести до кінця, а тим більше – видати проєктований збірник “Акти Брацлавського воеводства кінця XVI – початку XVII ст. (Матеріали роду Пісочинських)” – такою була первісна робоча назва збірки документів, важливих як з історичної, так і з мовознавчої точок зору. Виконавець – ентузіаст Олекса Піддубняк (до речі, доктор фізико-математичних наук), опинившись формально поза межами Львівського відділення, продовжує працювати над своїм проєктом далі, підтримуючи контакт з відділенням. Не були підготовлені збірки документів “Локаційно-магдебурзькі привілеї міст Правобережжя України XV – першої половини XVII ст.” (1994 р., виконавець Андрій Заяць) та “Українська суспільно-політична думка Східної Галичини XIX – початку XX ст.” (1994–1995 рр., виконавці Ярослав Грицак, Ігор Скочиляс, Ірина Думанська).

Проведено велику пошукову працю для виявлення та копіювання документальних матеріалів для збірки “Закономірності та динаміка розвитку національно-визвольної боротьби на західноукраїнських землях (40–50-ті рр. XX ст.)”. Цей проєкт мав протягом кількох років (1994–1996) додаткове субсидування з боку Державного фонду фундаментальних досліджень України (виконавці Кость Бондаренко, Орест Дзюбан). Зібрано чималий документальний матеріал, який зберігається у видавничому портфелі, однак до завершення проєкту не дійшло. У підготовчий період, коли здавалося, що праця над збірником буде доведена до кінця, при Львівському відділенні виник 1991 р. Український Центр документації національно-визвольної боротьби (керівник Я.Дашкевич), що проводив наукові конференції та видав окрему книжку “Національно-визвольна боротьба 20–50-х років XX ст. в Україні. Збірник матеріалів Першої Міжнародної наукової конференції. Львів 25–26 червня 1991 р.” Припинення збору документального матеріалу та розпорошення дослідницької тематики по багатьох суспільно-політичних організаціях обласного рівня зірвали реалізацію наукових планів.

З інших причин не було завершено підготовку збірки “Єврейські джерела до історії Визвольної війни середини XVII ст.” (виконувалося у 1992–1996 рр., виконавець Я.Дашкевич). Аналогічне видання побачило світ у Москві 1997 р.⁴, що зробило українську едіцію (хоча вона готувалася на вищому науковому рівні) тимчасово малоактуальною.

Львівське відділення, перейшовши межу XX–XXI століть, все ж таки, з певними досягненнями, має надію, що дальші роки принесуть покращення умов науково-дослідницької праці та поширення можливостей залучати до неї нові молоді сили. А конкретно – найближчі роки (виходячи з сучасного стану відділення) повинні принести продовження видання

⁴ Еврейские хроники XVII столетия (эпоха “Хмельничины”) / Иссл., пер. и коммент. С.Я.Борового. – М.; Иерусалим, 1997. – (Памятники еврейской исторической мысли).

накреслених вже вище серій “Україна в минулому”, “Львівські історичні пам’ятки”, “Пам’ятки картографії України” разом зі збірниками на аналогічні теми, “Релігії в Україні” та близькі за тематикою альманахи, збірники і часопис на геральдичні та суміжні теми. До них мають приєднатися дальші томи довідників до “Історії України-Руси” М.Грушевського, а також нові вже назви: Мартина Голінського, казимирського райці, збірка джерел до часів Визвольної боротьби українського народу під проводом Богдана Хмельницького і перших років Руїни (1648–1665), довідники та публікації джерел на підставі візитації українських церков XVIII ст., видання “Українське державотворення 1941 р. Збірник документів та матеріалів”⁵, опис папок домашнього архіву І.П.Крип’якевича й бібліографії, укладеної істориком, і інші, очевидно, ще дальші й вагомші теми.

⁵ Видання побачило світ під назвою: Українське державотворення. Акт 30 червня 1941 р.: Збірник документів і матеріалів / Упор. Орест Дзюбан. – К.; Львів, 2001. – 560 с. Видано при співпраці з Всеукраїнським братством ветеранів Української Повстанської Армії.